

एक नातं महत्वाचं...

इंद्रो

जन्माला आल्यापासून अनेक नात्यांनी आपलं आयुष्य समृद्ध होतं. अनेक नात्यांसह जगणं बांधून घेताना एका नात्याचा आपण कधी विचारच करत नाही. किंबहुना असं नातं असू शकतं हे डोक्यातच येत नाही. नक्की काय असतं, कसं असतं हे नातं? एका वेगळ्या आणि तरीही अत्यंत महत्वाच्या नात्याचा हा घेतलेला शोध...

१.

“वहिर्नीना खूप आधीपासूनच ओळखतो मी. त्यांचा कार्यक्रम, नाटक काहीही असू दे, आम्ही तीन-चार जण कायम हजर असतोच...” नवीन लग्न झाल्यानंतर एका कार्यक्रमावेळेस नवरा त्याच्या एका मित्राशी ओळख करून देत असताना तो मित्र बोलला. नवऱ्याच्या डोळ्यांत अपार कौतुक... कुठेतरी मनाच्या एका कोपऱ्याचं अहंकाराने सुखावून जाणं...

२.

“पगार वाढलाय आणि प्रमोशनही मिळालंय. आणि का नाही मिळणार म्हणते मी! साहेबाच्या पुढे पुढे केल्यावर मिळणारच की प्रमोशन! आम्हाला नाही जमत असलं काही, राहतो आम्ही आपले मागेच. जमतं बाई एकेकींना!” असंतुष्ट आणि कामाच्या बाबतीत यथातथाच असणाऱ्या आणि तरीही स्वतःला ‘लई भारी’ समजणाऱ्या सहकारी महिलेची मुक्ताफळं ऐकताना आलेला रागाचा ‘अॅटॅक’...

३.

कधीकधी डोक्यात अनंत विचारांची गर्दी झालेली असताना काही लिहायला बसलं की मनासारखं नाही जमून येत. पण काहीवेळेस एका बैठकीत आणि एकहाती असं काही मस्त लिहिलं जातं आणि स्वतःवरच जाम खूश होऊन जातं मन! अशावेळेस पुन्हा एकदा स्वतःच्याच प्रेमात पडायला होणं...

४.

कायम इतरांचा विचार करून वागताना कधीतरी कुणीतरी वाईट वागतं, कुणी आपला विचारच करत नाही, आपली काही किंमतच नाही असं वाटून अगतिक वाटतं. कुणासाठी काहीतरी निखळ आनंदापोटी करत असताना कधीतरी आपल्याकडूनही अपेक्षा केली जाते आणि ती पुरी नाही झाली की, ‘किती गं बाई बिच्चारे आपण’, असं वाटून स्वतःचीच कीव येणं, माया वाटायला लागणं...

५.

“असा वागला काय अमुकतमुक? वाईटच होऊ दे काहीतरी त्याचं, म्हणजे डोकं ठिकाणावर येईल. चांगली अहल घडू दे.” काही क्षणांपूर्वी मनात आलेल्या असल्या कोत्या विचारांनी स्वतःचं वाटणारं आश्चर्य, लाज...

६.

रागाच्या किंवा अन्य कसल्या भरात कोणाशीतरी दुष्ट बुद्धीनं वागल्याबद्दल, कोणाला मुद्दाम टोचून बोलल्याबद्दल, जाणूनबुजून कोणाचा अपमान केल्याबद्दल स्वतःचाच वाटणारा तिरस्कार...

७.

‘हे बरोबर की ते बरोबर, असं करावं की असं करू नये,’ ‘पण तिचं चुकलंच, मग मी का सोडू? पण थोडं जास्तच चुकलं का आपलं?’ मनात उठणारा अनेक संभ्रमांचा कळोळ...

८.

अनंत प्रश्नांशी, समस्यांशी, माणसांशी, त्यांच्या वृत्तींशी, कधी कधी स्वतःविरुद्धही लढताना स्वतःचंच स्वतःशी होणारं भांडण...अहर्निश स्वतःशी चालणारे स्वतःचेच वाद... आपुलाचि वाद आपणासी...असे!

.....

या आणि अशा अनेक भावना मनाच्या आटपाट नगरीत मस्तपैकी सुखासमाधानानं राज्य करत होत्या. पण हे सगळं मनातलं ढवळून निघालं एकदा! गोव्याच्या कला अकादमीत राज्य नाट्य स्पर्धेची परीक्षक म्हणून गेले असताना २५ - २६ दिवस स्वतःसोबत राहण्याची सोन्याची संधी मिळाली. नाहीतर बायकांना; त्यातही संसारी बायकांना कुठे स्वतःसाठी वेळ मिळतो? पण मला जाता आलं. आणि काय सांगू, इतक्या गप्पा मारल्या मी स्वतःशी! स्वतःसोबत इतका दीर्घ काळ राहण्याचा आनंद एवढा सुंदर असतो, हे तेव्हा प्रकर्षानं जाणवलं. जन्मभराची गट्टीच करावीशी वाटली स्वतःशी!

.....

आईच्या पोटात उबदार वातावरणात असल्यापासून, पहिल्या टँह्यांपासून सतत काहीतरी आपल्या कानावर पडत असतं. जन्माला येण्याअगोदरच आईशी घट्ट नातं जमतं. पहिला शब्द आईचा कानावर पडतो. त्यातलं नंतर काहीच आठवत नाही. खूप ऐकून ऐकून आपण बोलायला लागतो, इतरांशी... स्वतःशी. हो! स्वतःशी! प्रत्येक लहान मूल बोलायला लागल्यानंतर अनेकवेळा स्वतःशीच बोलत असतं. त्यात त्याला प्रचंड आनंद वगैरे वाटत असतो. त्याच्या त्या स्वविश्वात रमलेलं असताना पाहिलं की नेहमीच असं वाटतं, आपलं मूलपण प्रत्येकानं असं आयुष्यभर जपलं तर किती बहार येईल!

पण असं होत नाही ना! स्वतःशी बोलणारं, स्वतःमध्ये रमणारं बालपण संपतं आणि मग आपण खूप बोलतो पण इतरांशीच. स्वतःशी बोलणं आपण लहानपणालाच कायमचं दान करून टाकलेलं असतं. इतरांच्या दृष्टीनं ओळखीचे असलेलो आपण स्वतःलाच मात्र पार परके परके होऊन जातो. आई-बाबांच्या, नातेवाईकांच्या, सख्याच्या, मैत्रिणींच्या, सहकाऱ्यांच्या डोळ्यांतली - मनातली मी! माझ्याशी असलेलं त्यांचं नातं नक्कीच आनंदाची शिंपण करणारं, पण माझं माझ्याशी काय नातं आहे, याचा विचार कधी येतच नाही मनात. ज्या माझ्यामुळे मी इतरांशी बांधली गेलेय, त्या माझ्याशी माझं नातं मी कसं वाढवायला पाहिजे, फुलवायला पाहिजे, हे आपल्या कधी मनातही येत नाही.

विश्वाच्या पसाच्यात आपलं पाऊल पडतं. आई, बाबा, आजी, आजोबा, भावंडं, नातेवाईक, मित्र- मैत्रिणी यांच्याशी आपण एका नात्यानं बांधले जातो. पुढे समाजात वावरताना अनेकांशी आपले बंध जुळतात. हळूवार पावलांनी मनाच्या अंगणात तरुणपण येतं. नवथर जाणीवांसोबतच ‘त्या’चाही मनात प्रवेश होतो. मग तर काय मनाचं एकदम नंदनवनच होऊन जातं. त्याहीवेळेस आपल्याला फक्त स्वतःसोबतच राहावंसं वाटतं. सारखं स्वतःभोवती गिरक्या घेत फिरावंसं वाटत राहतं. पण आपण तेव्हा एकटेच कुठे असतो? ‘तो’ही असतोच की आपल्या सोबत मनानं सतत! नंतर हळदीच्या पावलांनी आणि मेंदीच्या हातांनी लग्न आपल्याशी आयुष्यभराची गाठ बांधतं. ‘कु.’ची ‘सौ.’ होताना असंख्य नात्यांनी आपले हात घट्ट धरलेले असतात. आणि मग सुरू होतो, संसाराचा रामरगाडा. कधी लग्न न करताही संसारतापात भाजून निघायला होतंच. या सगळ्या व्यापात कितीतरी वेळा आपणच आपल्याला

एकदम अनोळखी होऊन जातो. अनेक तापांनी पोळून निघताना कधी खूप असहाय्य वाटत राहतं. एकटं एकटं वाटत राहतं. या जगात आपलं कुणीच नाही, असंही वाटत राहतं.

तसं सर्वार्थानं आपलं असं
कुणीच नसतं ना बयो,
जे सोबत असतं आपल्या
काळीज उलताना, फुलताना...
आतड्यांमधून उठणाऱ्या कल्लोळांना
स्वतःलाच बांध घालावा लागतो बयो.
आतून उगवणाऱ्या
हिरव्या जखमांवरची
निळीशार फुंकर
आपली आपणच व्हावं लागतं बयो,
स्वतःशीच लढताना.
शिकशील तूही हळूहळू.
पण तोपर्यंत
नव्यानं फुटशीलही...
सोपं नसतंच काही.
पण तितकं
अवघडही नसतं काही तसं,
ज्यासाठी करावा लागतो
प्राणांचा अड्डाहास असं...
निरगाठी उकलाव्यात तसं
आयुष्यही उलगडत जातं
मग हळूहळू
समंजसपणाच्या तीरावर...

अशी स्वतःचीच समजूत घालावी लागते कधीतरी! मग डोकं थोडं शांत ठेवलं आणि जरा स्वतःला वेळ दिला तर लक्षात येतं; अरेच्चा, एकट्या कुठे आहोत आपण? माझ्यासोबत मी आहेच की नेहमी, गप्पा मारायला, भांडायला, चिडचिड करायला आणि हो, प्रेम करायलाही!

मध्यंतरी एक शुभेच्छापत्र पाहिलं होतं, एका 'ती'नं दुसऱ्या इवल्याशा 'ती'ला दिलेलं. एक सुंदरसा चेहरा होता आणि पुढे लिहिलं होतं, 'तुझं नाक आईसारखं असू दे, तुझी जिवणी बाबांसारखी असू दे, तुझा चेहरा, तुझं दिसणं आणि कुणासारखंही असू दे. पण तुझं मन, तुझं मन मात्र फक्त तुझ्यासारखंच असू दे!' किती खरंय! आपण जे असतो ते एकमेव, अगदी 'युनिक' असतो. आपल्यासारखं या जगात फक्त आपणच असू शकतो. मग या 'युनिक' अशा व्यक्तीशी आपलं नातंही तेवढंच घट्ट आणि मैत्रीचं असलं पाहिजे!

पण होतं काय की, आपला आपल्यालाच कधी थांग लागत नाही. आता असं तर कधी वेगळंच वागतो आपण. आणि मग वाटतं, हे असं असू शकतो का आपण? आपल्या आतल्या नवनवीन गोष्टींचा शोध अनेकदा लागत असतो आपल्याला. कुणाच्या तरी वागण्यावरून, आपलं आपल्याविषयीचं मत ठरवतो आपण. पण, स्वतःशी असलेल्या नात्याचा आपण कधी नीटसा विचार केलाय? माझ्याशी माझं नातं खरंच कसं आहे? मला काय वाटतं नक्की माझ्याबद्दल? 'जो स्वतःवर प्रेम करू शकतो तो जगावर प्रेम करू शकतो.' किंवा असंही म्हणता येईल, 'जो जगावर प्रेम करू शकतो तो स्वतःवरही प्रेम करू शकतो'. आपल्यामधल्या सकारात्मक, नकारात्मक गोष्टी ओळखून

त्यावर काम करून स्वतःवर प्रेम करता आलं पाहिजे. कुठलंही माणूस जेव्हा आपण आपलं मानतो, तेव्हा त्याच्या गुणदोषांसकट त्याला स्वीकारलं पाहिजे, असं आपण म्हणतो. माणसाचा आहे तसा स्वीकार हे जसं कुठल्याही नात्याचं यशस्वीपण तसंच आपला स्वीकार आपण करतो का? हेच आपण आपल्याबाबतीत का नाही करत?

आपल्या आणि इतरांच्या आयुष्यात खूप काही घडामोडी घडत असतात. समाज म्हणूनही काही गोष्टींचा कळत-नकळत आपल्यावर परिणाम होत असतो. खूपशा गोष्टी अतर्क्य असतात, अनाकलनीय असतात. काही घटनांनी अक्षरशः आपलं मन ढवळून निघतं, तर कधी जगण्यावरचाच विश्वास उडावा इतकं सगळं गूढ, भयाण, भीषण वाटायला लागतं. या सगळ्या गदारोळापासून पळून जावंसं वाटतं. मग कुणी या जगात असूनही नसल्यासारखी अवस्था करून घेतं तर कुणी जगण्यापासूनच पळून जातं, आत्महत्येसारखा मार्ग स्वीकारून! हे असं झाल्यानं खरंच प्रश्न सुटतात का? ते आणखीनच वाढतात, इतरांच्या आयुष्यातले! अनेक प्रश्नचिन्ह मागे ठेवून जाणारे निघून जातात आणि मागे उरणाऱ्याच्या आयुष्यात न मिळणाऱ्या उत्तरांचा शोध घेण्याची जीवघेणी धडपड सुरू राहते. एक स्वतःवरच कातावलेलं, संभ्रमित मन आपल्याबरोबर अनेक आयुष्यांची वाट लावतं...

शेवटी आपलं जगणं महत्त्वाचं! आयुष्य एकदाच मिळतं. मग ते छान हसत - खेळत का नाही घालवायचं? स्वतःवरच करवादत, चिडत, कुढत ते का वाया घालवायचं? त्यापेक्षा मस्तपैकी स्वतःशी दोस्ती करून आहे ते आयुष्य छान, समृद्ध करत जगू यात ना! अपूर्णत्व तर प्रत्येकाच्याच आयुष्यात असतंच. ते असतं म्हणून जगण्याशी भिडण्यात, जगण्यात, लढण्यात मजा असते. आपण सुखाचे क्षण मस्त एंजॉय करतो ना? मग दुःख, वेदनाही एंजॉय करायला शिकलं तर? वेदनेची पण एक नशा असते. त्यात झिंगून तर बघू यात!

माझ्या वेदनेची गाज
जेव्हा आसमंतापार होते
तीच माझ्या जखमांवरची
हळूवारशी फुंकर होते...

फेकूनी जेव्हा दिली मी
आक्रंदनाची वस्त्रे सारी
उमगले आयुष्य असे
सुगंधी फुलांचेही होते...

वठलेल्या झाडालाही कधी छानशी लालस पालवी फुटते. कारण त्याच्या मुळांनी प्रतिकुलतेशी झगडून मातीशी मैत्री केलेली असते. तिच्यातला ओलावा प्राणांतिक प्रयत्नांनी टिपलेला असतो. आकाशाच्या अथांग स्वप्नांनी ते पुन्हा नव्यानं बहरतं. कारण वठलेल्या झाडाचाही स्वतःवर विश्वास असतो, मैत्र असतं स्वतःच्या फुलण्याच्या क्षमतेशी! असाच अनेक जिवाळ्याच्या नात्यांमधला, सकारात्मक गोष्टींमधला ओलावा आपण टिपला, तर मग आपण स्वतःच स्वतःचं एक छान 'मैत्र' बनू शकतो. हे मैत्र मग आपलं आयुष्य तर छान फुलवेलच, पण आपल्या आजूबाजूच्या लोकांचंही आयुष्य आपल्या मोहक, खळाळत्या अस्तित्वानं झंकारून जाईल! आपण आपल्याला ओळखणं जास्त महत्त्वाचं. ते ओळखून स्वतःबरोबर राहता आलं की, आनंदाच्या लहरी आसमंतात भरून जायला असा कितीसा वेळ लागणार आहे?

स्वतःसाठी स्वतःच्याच किती अनंत मागण्या असतात? मागण्या असूही देत! प्रत्येक वेळेसच त्यांना न्याय नाही ना देता येत! अशावेळी कोपऱ्यात रुसून बसलेल्या मनाला हळूवारपणानं समजावून परत शहाणुल्या विचारांकडे आणावं. कधी हट्टी वासरासारखं हुंदडणाऱ्या स्वतःला चक्र रागवावं, दोन - तीन धपाटे द्यावेत. कधी डोक्यावरून, पाठीवरून सायीसारखा हात फिरवत हळूच डोळे पुसावेत, समजूत काढावी. तर कधी चिडूही द्यावं, दुर्लक्ष करावं. कधी एकांतात असूनही गप्पांची गर्दी करावी तर कधी गर्दीतही एकटं एकटं होऊ द्यावं. अर्थात, हे सगळं करण्यासाठी

स्वतःशी घट्टमुट्ट मैत्री करावी, त्यासाठी भरपूर गप्पा माराव्यात स्वतःशीच! निसर्ग आपल्याला त्याच्या प्रत्येक कृतीतून खूप काही शिकवत असतो, सांगत असतो. मनाचं कोतेपण दूर सारून अथांग, नितळ, निर्मळ होण्यास सांगतो. त्याच्या साक्षीनं आपलं आपल्याशी मैत्र बहरू द्यावं, फुलू द्यावं...

मी नभात दिनरात
कधी वेल्हाळ जमिनीत
घुमे शिवाराचं गाणं
माझ्या सावळ्या देहात...

मी पानगळ ग्रीष्मात
कधी वसंत उत्सवात
उठे थरथर शिशिराची
माझ्या हळव्या मनात...

मी सांजकेशरी ढगात
कधी काळोखल्या जलात
सृष्टी गोजिरे गुपित
माझ्या कुजबुजे कानात...

मी हिरव्या रानात
कधी गोजिऱ्या उन्हात
चिंब हसरा श्रावण
माझ्या गं रंगे रंगात...

असे जगण्याचे सगळे ऋतू माझ्या मनाच्या अंगणात वस्तीला यावेत. त्यांच्या सहवासात मी माझ्याशी मनमुराद बोलावं, हसावं, रडावं. जगणं समृद्ध करून इथल्या राजस मऊ मातीचा, अथांग निळ्या आकाशाचा, मायेच्या डोळ्यांचा, आशेच्या हातांचा आनंदानं निरोप घ्यावा. हा निरोप घेताना आयुष्यभर सोबत असलेलं माझं माझ्याशी असलेलं मैत्र असेलच तेव्हाही माझ्यासोबत, माझा हात घट्ट धरून... अनाकलनीय प्रदेशाच्या रस्त्यावर...

स्मिता पाटील-वळसंगकर
१३१, मयूर कॉलनी,
आयएमसीसी कॅम्पस,
कोथरुड, पुणे -२९.
मोबाईल: ९४२२०६५९५५
ईमेल- smita.patilv@gmail.com